

UDK 316.362.4:27-184.3-057.875(497.5)
612.663:316.362.4
(047.31)

<https://doi.org/10.53745/bs.95.1.8>

Primljeno: 4. 1. 2025.

Prihvaćeno: 10. 2. 2025.

Izvorni znanstveni članak

Utjecaj religioznosti i obiteljske pozadine na fertilitetne namjere: primjer studentske populacije u Hrvatskoj

The Impact of Religiosity and Family Background on Fertility Intentions: A Case Study of the Student Population in Croatia

Monika Komušanac

Sažetak

Rad istražuje stavove studentske populacije u Hrvatskoj o obitelji, braku i djeci na temelju kvantitativnoga anketnoga pristupa kao glavne istraživačke metode. U istraživanju je sudjelovalo 683 studenta koji studiraju na hrvatskim sveučilištima. Cilj je istraživanja bio utvrditi utjecaj religioznosti i obiteljske pozadine na fertilitetne obrasce studenata kojima tek predstoji razmišljati o braku i roditeljstvu. U tom su kontekstu istraživanjem obuhvaćeni stavovi studenata o važnosti obitelji, poželjnosti braka te fertilitetnim namjerama (željeni broj djece). Istraživanjem je testirana hipoteza o odnosu religioznosti i obiteljske pozadine prema oblikovanju demoreproduktivnih obrazaca ponašanja među studentskom populacijom. Također je jedan od ciljeva bio istražiti i uzroke mogućega fertilitetnog raskoraka, tj. odstupanja od inicijalnih fertilitetnih namjera, a s obzirom na ekonomske, društvene, političke i druge okolnosti u Hrvatskoj. Istraživanje pridonosi boljem razumijevanju općih fertilitetnih namjera studenata, uzimajući u obzir dva bitna čimbenika, razinu religioznosti i obiteljsku pozadinu iz koje studenti potječu.

Ključne riječi: Hrvatska, fertilitet, obitelj, religioznost, studenti

Abstract

This study examines the attitudes of the student population in Croatia towards family, marriage, and children, based on a quantitative survey approach as the primary research method. The study involved 683 students currently studying in Croatia. The aim of the research was to determine the impact of religiosity and family background on the fertility patterns of students who have yet to contemplate marriage and parenthood. In this context, the study focused on students' attitudes towards the importance of family, the desirability of marriage, and fertility intentions (desired number of children). The research tested the hypothesis of a predominantly positive relationship between religiosity and family background in shaping the demographic reproductive

behaviour patterns among the student population. Additionally, one of the objectives was to explore the causes of potential fertility gaps, i.e., deviations from initial fertility intentions, considering economic, social, political, and other circumstances in Croatia. The study contributes to a better understanding of students' general fertility intentions, taking into account two significant factors: the level of religiosity and the family background from which the students come.

Key words: Croatia, fertility, family, religiosity, students

Uvod

Hrvatska se desetljećima suočava s trendom pada broja živorođenih osoba, a od 1991. godine i s negativnom prirodnom promjenom, tj. većim brojem umrlih od živorođenih osoba. Prema podacima Državnoga zavoda za statistiku Republike Hrvatske (2024), 1950-ih godina u prosjeku se rađalo 86,6 tisuća djece godišnje, dok je 2023. godine zabilježen najmanji broj rođene djece u hrvatskoj povijesti – 32 tisuće. Nepovoljna demografska kretanja u Hrvatskoj posljedica su djelovanja vanjskih i unutarnjih faktora u prošlom stoljeću, primarno ratnih stradanja, iseljavanja te industrijalizacije. Intenzitet nepovoljnih demografskih procesa ubrzan je početkom 1990-ih godina zbog političkih nestabilnosti i tranzicijskoga procesa, što je uslijedilo nakon osamostaljenja, a obuhvaća društvenu, ekonomsku i političku preobrazbu hrvatskoga prostora. Navedeni faktori utjecali su i na demografske procese, prije svega na sve niži natalitet, promjene veličine obitelji te trendove bračnosti (nupcijaliteta). U odnosu na druge tranzicijske države srednje i istočne Europe navedene su promjene u Hrvatskoj postupnije i umjerenije. Prema Europskom istraživanju vrednota (EVS), u hrvatskom su društvu obitelj i brak visoko rangirani, neovisno o modernizaciji. Razinu fertiliteta određuju složeni ekonomski, društveni, kulturološki, religijski i slični faktori. Proučavanje tzv. fertilitetnoga raskoraka, tj. razlika između željenoga i ostvarenoga broja djece, čija se pojava pripisuje spomenutim kontekstualnim, ali i individualnim determinantama, česta je istraživačka tema. Fertilitetne obrasce u nekoj populaciji određuju ekonomske prilike, društvene norme, kulturološko i identitetsko naslijeđe itd., ali i individualna obilježja, primjerice obiteljska iskustva, iskustva vlastita odrastanja, religioznost pojedinca, stavovi o zahtjevnosti uloge roditelja i slično.

1. Metodološki pristup

Osnovni su ciljevi istraživanja razmatranje općih stavova studentske populacije u Hrvatskoj o važnosti obitelji i braka i hijerarhiji životnih vrednota te

analiziranje utjecaja religioznosti i obiteljske pozadine na studentske fertilitetne namjere. Kako bi se to ostvarilo, definirani su i specifični ciljevi, a to je utvrđivanje razine religioznosti među studentima (na temelju njihove subjektivne ocjene), veličine obitelji iz kojih potječu te intencija vezanih uz roditeljstvo. S obzirom na to da toj populaciji tek predstoji razmišljati o zasnivanju i planiranoj veličini obitelji, istraživanje obuhvaća identifikaciju mogućih prepreka ostvarivanju željenoga broja djece. Očekivan doprinos istraživanja je bolje razumijevanje recentnih demografskih procesa u Hrvatskoj, osobito trendova rađanja sve manjega broja djece, iz perspektive populacije koja predstavlja najveći reproduktivni potencijal Hrvatske. U radu je testirana hipoteza o pozitivnom utjecaju odrastanja u brojnijim obiteljima i veće religioznosti na formiranje stavova studenata o važnosti obitelji, privlačnosti braka te sklonosti roditeljstvu. Drugim riječima, namjera je odgovoriti na pitanje imaju li doista religiozniji vršnjaci i oni koji su odrasli u većim obiteljima pozitivnije stavove prema obitelji, braku i djeci te planiraju li imati veći broj djece u odnosu na svoje nereligiozne vršnjake i one koji su odrastali u manjim obiteljima. Religioznost i obiteljska pozadina samo su neki od prediktora fertilitetnih namjera te treba napomenuti kako istraživanjem nisu obuhvaćeni i drugi individualni i kontekstualni čimbenici koji bi mogli uzrokovati odstupanja od iznesenih općih stavova, što se može smatrati svojevrsnim ograničenjem istraživanja. Rad se temelji na kvantitativnom anketnom istraživanju provedenom od 1. do 20. prosinca 2024. godine, na prigodnom uzorku od 683 osoba koje studiraju u Hrvatskoj (prijeddiploomska, diplomatska i integrirana razina). Njihovi su odgovori prikupljeni uz pomoć *online* alata za izradu anketnih upitnika (*Google Forms*), a analizirani statističko-deskriptivnim pristupom, uz oslanjanje na dosadašnja empirijska i teorijska istraživanja. Rezultati će pridonijeti boljem razumijevanju stavova studenata u Hrvatskoj o obitelji i braku i njihovih fertilitetnih namjera, a izdvojeni zaključci u radu mogu poslužiti i kao osnova za kreiranje smjernica javnih politika povezanih s mladima i mladim obiteljima. Rad je tematski strukturiran i podijeljen u tri dijela, ne računajući Uvod i Zaključak. Nakon uvoda u izbor teme i metodološkoga pristupa u zasebnom se poglavlju analizira općenit utjecaj religioznosti, izloženosti religijskoj praksi tijekom odrastanja i obiteljskih iskustava na oblikovanje fertilitetnih namjera, uz osvrt na postojeće empirijske i teorijske nalaze. U idućem se poglavlju analiziraju i obrađuju rezultati provedenoga istraživanja vezano uz studentske stavove o obitelji i braku te važnosti vjere i razini religioznosti, i s obzirom na karakteristike obitelji iz kojih potječu i njihove planove vezane uz roditeljstvo. Isto poglavlje obuhvaća analizu utjecaja religioznosti i obiteljske pozadine

na fertilitetne namjere studenata te raspravni dio koji se oslanja na postojeća istraživanja i prakse na europskoj ili nacionalnoj razini. Poglavlje koje slijedi problematizira fenomen fertilitetnoga raskoraka te sadrži osvrt na čimbenike koji bi mogli dovesti do promjene iskazanih fertilitetnih planova studenata iz njihove trenutne perspektive. Zaključak sadrži glavne rezultate istraživanja i znanstveno-istraživačke doprinose.

2. Religioznost i obiteljska iskustva kao čimbenici fertilitetnih namjera i obrazaca

U okviru demografije plodnosti istraživanje odnosa religije i plodnosti jača od 1960-ih godina uglavnom kroz razmatranje različitih razina plodnosti među pripadnicima pojedinih religijskih opredjeljenja (Buber-Ennser i Berghammer 2021, 1; Althaus 1992, 234). Religija i religioznost zauzimaju važno mjesto u objašnjavanju promjena u veličini obitelji u razvijenim državama, a kao glavni elementi promjena plodnosti u Europi ističu se opadanje religioznosti i porast sekularizma (Lesthaeghe 1983, 411). Ti su procesi najčešće povezani s nižom plodnošću i smatraju se dijelom općega modernizacijskog procesa (Lesthaeghe 2010, 3; Lesthaeghe 2014, 2; Thornton i dr. 2012, 679; Kolk i Sareela 2024, 2). Religijska pripadnost definirana je kao važan čimbenik demografskoga ponašanja, tj. usvajanja određenih obrazaca plodnosti (McQuillan 2004, 26). Brojni autori naglašavaju kako intenzitet vjerskih uvjerenja utječe na obiteljske preferencije i fertilitetne namjere (Frejka i Westoff 2008, 14-15; McQuillan 2004, 25; Kolk i Sareela 2024, 4). Empirijski nalazi u brojnim državama ukazuju na pozitivan odnos između religije i plodnosti (Guetto i dr. 2015, 157; McGregor i McKee 2016, 618; Peri-Rotem 2016, 232). Religioznost je identificirana kao važan prediktor fertilitetnih namjera i obrazaca jer religioznije osobe žele i rađaju više djece od nereligioznih vršnjaka (Hayford i Morgan 2008, 11612; Philipov i Berghammer 2007, 272). Utjecajem religioznosti i kršćanskoga identiteta na definiranje općih stavova prema obitelji, braku i djeci u Hrvatskoj bavi se niz autora (Marinović Jerolimov i Ančić 2024; Petrović i Zaharijevski 2015; Baloban i dr. 2014; Aračić i dr. 2019), a naglasak stavljaju na pozitivan empirijski utjecaj religijske samoidentifikacije kao snažnoga prediktora tradicionalnijih stavova prema obitelji i braku.

Vjerske razlike u plodnosti najčešće se objašnjavaju socioekonomskim razlikama te društvenim i kulturološkim normama vezanima uz položaj i ulogu žena, veličinu obitelji, razvod i slično (Althaus 1992, 235). Religijska učenja kao dio društvene identifikacije naglasak stavljaju na obitelj i djecu pa religio-

znije osobe uglavnom razvijaju tradicionalnije stavove o obitelji i podržavaju tradicionalne obiteljske uloge (Guetto i dr. 2015, 160; Hayford i Morgan 2008, 1172; Peri-Rotem 2016, 237). Caldwell i Caldwell (1987, 409) naglašavaju da su nekim svjetskim regijama tradicionalna obiteljska struktura i produljenje obiteljske loze bile glavne prepreke opadanju nataliteta. Međutim, treba imati na umu kako tradicionalniji stavovi o obiteljskim ulogama mogu voditi nejednakoj raspodjeli kućanskih poslova i poslova oko djece, a to, prema novijim istraživanjima, može rezultirati nižim fertilitetnim namjerama žena (Mills i dr. 2008, 2).

Iako se najčešće dokazuje pozitivna korelacija religioznosti i fertiliteta, različita empirijska iskustva ukazuju na nedosljednost kada su u pitanju pojedine države i regije. Proizlazi kako navedena nedosljednost ovisi ne samo o općem društvenom i ekonomskom kontekstu nego i o razvoju vjerskih institucija te specifičnim kulturalnim faktorima (Anderson 1986, 293). Götmark i Andersson (2020, 9-10), naglašavajući regionalne razlike i nedosljednosti u fertilitetu, ističu kako je razina ostvarene plodnosti uglavnom niža kod žena s dužim prosječnim obrazovanjem, većim prihodima i u državama sa snažnijim programima planiranja obitelji, dok je religioznost najčešće povezana s manjim brojem godina školovanja žena, nižim prihodima i višom razinom plodnosti. Jasno je da takve zaključke, s obzirom na niz faktora koji određuju razinu religioznosti u populacijama, nije moguće generalizirati.

Čest fenomen današnjice jest i tzv. fertilitetni raskorak (*fertility gap*), koji se definira kao razlika između preferencija u pogledu broja djece koje žele imati parovi i njihove realne (ostvarene) plodnosti (Philipov 2009, 356). Interes za tom temom raste početkom 2000-ih kada je primijećeno da željeni broj djece u većini europskih država desetljećima ostaje znatno veći od ostvarenoga fertiliteta (Philipov 2009, 356; Goldstein i dr. 2003, 479). Modernizacija i naglašen individualizam pridonijeli su i smanjivanju idealnoga (željenoga) broja djece (Coleman 1996, 11). Ne ulazeći u složen sustav uvjetovanja razine fertiliteta u nekoj populaciji, možemo zaključiti kako mladi danas uglavnom žele i imaju manji broj djece u odnosu na prethodne generacije, o čemu nam svjedoče brojni pokazatelji ostvarene plodnosti. U tom kontekstu obiteljski sustavi kao normativni okviri mogu imati presudnu ulogu kod definiranja željenoga broja djece. Nadalje, vlastita obiteljska iskustva i iskustva odrastanja određuju naše planirane namjere o osnivanju obitelji te utječu na naše stavove prema djeci, braku i proširenju obitelji. (Mönkediek i Bras 2017, 34; Ajzen 1991, 180).

Prema kognitivno-socijalnom modelu pojedinci koji su odrastali u religioznijem okruženju razvijaju pozitivniju percepciju prema obitelji i djeci

(Bachrach i Morgan 2013, 469). Ajzen i Koblas (2013, 206) naglašavaju važnost bihevioralnih vjerovanja, tj. percipiranih posljedica rađanja djece (bile one pozitivne ili negativne), ali i motiva pojedinaca da se pridržavaju očekivanih ponašanja u vezi zasnivanja i veličine obitelji. Thornton i dr. (2012, 680), s druge strane, naglašavaju kako su moderni obiteljski i fertilitetni obrasci posljedica modernih društava u kojima je tzv. razvojni idealizam, koji naglašava slobodu i jednakost, glavni razlog opadanja fertiliteta. Istraživanje fertilitetnoga raskoraka usmjereno je na vanjske, kontekstualne i unutarnje, individualne čimbenike koji mogu utjecati na pojavu drukčijega reproduktivnog ponašanja u odnosu na fertilitetne namjere. Iako je riječ o složenom fenomenu, dokazano je kako se državnim intervencijama u području obiteljske, socijalne i demografske politike mogu ublažiti potencijalne prijetnje ostvarivanju željenoga broja djece (Coleman 1996, 10).

3. Poimanje obitelji i braka iz perspektive studentske populacije u Hrvatskoj

U kvantitativnom istraživanju sudjelovalo je ukupno 683 studenta iz raznih krajeva Hrvatske, najviše s prebivalištem u Gradu Zagrebu (217 ispitanika ili 31,77 %), zatim podjednako u Zagrebačkoj županiji (52 ispitanika ili 7,61 %) i Osječko-baranjskoj županiji (52 ispitanika ili 7,61 %) te Splitsko-dalmatinskoj županiji (38 ispitanika ili 5,56 %). Očekivano, najveći broj ispitanika trenutno studira u Zagrebu (79,94 %). U istraživanju je sudjelovalo ukupno 547 studentica (80,09 %) i 136 studenata (19,91 %), najviše u dobi između 18 i 25 godina (570 ili 83,46 %). Odgovori su obrađeni statističkom analizom u softveru za proračunske i zaokretne tablice, jednostavnim (deskriptivna obilježja jedne promatrane varijable) i kombiniranim analitičkim pristupom (usporedba dviju varijabli). Glavni, raspravni dio rada obuhvaća rezultate istraživanja i osvrt na dosadašnja teorijska i empirijska saznanja s ciljem definiranja stavova studentske populacije u Hrvatskoj o percepciji obitelji, braka i djece. Kvantitativno istraživanje provedeno je od 1. do 20. prosinca 2024. godine na prigodnom uzorku studentske populacije (neovisno o razini i vrsti upisanoga studija), a anketni je upitnik distribuiran pisanim putem prema fakultetskim sastavnicama i studentskim udrugama diljem Hrvatske.

Hrvatsku, kao i većinu europskih država, karakterizira izrazito niska stopa fertiliteta. Najčešći pokazatelj razine plodnosti u nekoj populaciji jest totalna ili ukupna stopa fertiliteta (skraćeno TFR). TFR se definira kao prosječan broj djece koju će žena roditi u svojem fertilnom razdoblju (od 15. do 49. godi-

ne), uz pretpostavku da trendovi fertiliteta ostanu isti te da sve žene dožive kraj svojega fertilnog razdoblja (Wertheimer-Baletić 2004, 648). Od 1960-ih godina prošloga stoljeća (Čipin i Međimurec 2017, 4) TFR u Hrvatskoj pada ispod razine jednostavnoga obnavljanja stanovništva ili obnavljanja stanovništva prirodnim putem (2,1 dijete po jednoj ženi u fertilnom razdoblju). Posljednjih deset godina TFR uglavnom oscilira, a žene u Hrvatskoj prosječno u svojem fertilnom razdoblju rađaju između 1,4 i 1,6 djece (EUROSTAT 2024).

Niske, posttranzicijske stope fertiliteta objašnjavaju se ekonomskim i društvenim promjenama kroz koje populacije prolaze nakon završetka procesa tranzicije nataliteta i mortaliteta (Wertheimer-Baletić 2004, 636; Wertheimer-Baletić 2016, 11). U literaturi su te promjene obuhvaćene pojmom *druga demografska tranzicija* (*second demographic transition*). Druga demografska tranzicija ili demografija niske plodnosti naglasak stavlja na novim čimbenicima fertiliteta, tj. modernizaciji i individualizmu (Lesthaeghe 2010, 3; Lesthaeghe 2014, 18113). Prema konceptu druge demografske tranzicije glavni pokretači koji uvjetuju sve niži fertilitet u europskim državama jesu promjene u stavovima koje su usmjerene slobodi i samoostvarenju pojedinaca, njihovoj posvećenosti obrazovanju, karijeri i slično (Zaidi i Morgan 2017, 478).

Usvajanjem modernih društvenih obrazaca tradicionalne vrijednosti gube na značaju što se jasno vidi i u reproduktivnim obrascima ponašanja, tj. promjenama u kretanju broja sklopljenih brakova, učestalosti rastava, povećanju broja djece rođenih izvan braka, odgodi rađanja, jačanju izvanbračnih tipova zajednica i slično (Zaidi i Morgan 2017, 484; Čipin i Strmota 2014, 69; Komušanac 2023, 416). Posljednja su desetljeća u Europi obilježena prodorom novih modernih društvenih vrednota u okviru kojih dolazi i do obiteljskih promjena (Valković 1998, 465). Razmatranje važnosti obitelji i braka u hrvatskom društvu česta je istraživačka tema (Brajša-Žganec 2023; Aračić i dr. 2019; Bartolac 2013; Baloban i dr. 2014). U rezultatima izdvojenih autorskih istraživanja naglašavaju se promjene obiteljskih obrazaca i analiziraju suvremeni pogledi na obitelj u Hrvatskoj te utvrđuje visoka i stabilna razina dominacije klasičnoga bračno-obiljetnog modela. Stavovima studenata prema obitelji, obiteljskim ulogama, braku i roditeljstvu bavi se niz autora u hrvatskom kontekstu (Bartolac 2013; Reić- Ercegovac i Kardum 2012; Boneta i Markovčić 2021; Baloban i dr. 2014) kao i globalnom kontekstu (Sonkaya i Üstündağ Öcal 2024; Petrović i Zaharijevski 2015; Gawande, 2024; Kaufman i dr. 2024). Empirijski nalazi navedenih istraživanja za Hrvatsku ukazuju na promjene u studentskoj percepciji bračnih i obiteljskih odnosa, ali i dominaciju vrijednosne obiteljske orijentacije, unatoč jačanju privlačnosti i drugih oblika životnih za-

jednica. S obzirom na to da studentskoj populaciji tek predstoji razmišljanje o zasnivanju obitelji, jedan od ciljeva istraživanja bio je utvrditi važnost obitelji i razinu prihvaćanja novih normi vezanih uz obitelj (npr. preferencija malih obitelji, društveni sterilitet i slično).

U uvodnom dijelu anketnoga upitnika, nakon prikupljanja općih podataka o dobi, spolu, prebivalištu i mjestu studiranja, sudionici su zamoljeni da rangiraju tri vrijednosti s najvećim značenjem u njihovom životu. Ispitanici- ma je pritom ponuđeno ukupno osam razina vrijednosti obuhvaćajući tradicionalne (npr. obitelj, ljubav, unutarjni mir i sl.) i moderne vrijednosti (novac, posao i karijera, luksuz i sl. (Tablica 1). Obitelj u užem i širem smislu najvažnija je životna vrijednost (prvoga reda značenja) za ukupno 401 studenta (58,71 %), slijede zatim ljubav i (13,18 %) i unutarjni mir (8,35 %), dok su novac i posjedovanje materijalnih stvari (nekretnine, automobili, luksuzna putovanja i sl.) najvažniji za samo 2,34 % ispitanika. Gotovo u podjednakim postotcima, društveni život (prijatelji, druženja, izlasci i sl.) i ljubav su najčešće vrijednosti drugoga reda značenja (18,45 % i 18,30 %), a slijede ih zatim unutarjni mir (17,13 %) te posao i karijera (16,25 %). Vrijednosti trećega reda značenja podudaraju se uglavnom s vrijednostima drugoga reda značenja¹. Tradicionalne vrijednosti među studentima dominiraju, prije svega obitelj (najčešće odabrana vrijednost 1), društveni život (najčešće odabrana vrijednost 2) i ljubav (najčešće odabrana vrijednost 3).

Tablica 1. Stavovi studenata o najvažnijim životnim vrijednostima

	Vrijednost reda značenja		
	1.	2.	3.
društveni život (prijatelji, druženja, izlasci, putovanja...)	4,69 %	18,45 %	18,16 %
ljubav	13,18 %	18,30 %	20,35 %
novac	1,46 %	5,12 %	5,12 %
obitelj (uža i šira)	58,71 %	11,27 %	11,13 %
posao i karijera	5,86 %	16,25 %	11,71 %
posjedovanje luksuznih stvari (nekretnine, automobili, luksuzna krstarenja...)	0,88 %	0,29 %	1,76 %
samoostvarenje (usavršavanja, osobni razvoj, hobiji...)	6,88 %	13,18 %	14,06 %
unutarjni mir	8,35 %	17,13 %	17,72 %

¹ Prije svega zbog niza mogućnih kombinacija u rangiranju vrijednosti 1, 2 i 3 i sukladno činjenici da će veća važnost pojedinih vrijednosti višega ranga utjecati na njihovu manju zastupljenost u vrijednostima nižega ranga (npr. obitelj je za gotovo 60 % ispitanika vrijednost 1, zbog čega će zastupljenost vrijednosti »obitelj« posljedično biti manja kao vrijednost 2 i 3).

Može se zaključiti kako su studentima obiteljsko naslijeđe i obiteljske vrijednosti u trenutnom životnom ciklusu najvažniji te da je, unatoč evidentiranim promjenama u obiteljskoj strukturi, Hrvatska još uvijek tradicionalna država u kojoj je obitelj temeljna društvena vrijednost. Ti su rezultati u skladu s brojnim istraživanjima na europskoj komparativnoj te nacionalnoj razini, koja ne negiraju promjene društvenoga okvira, ali koja istodobno pokazuju začetke transformacije i pluralnosti vrednota (Šimunović 2015, 728). Rezultati Europskoga istraživanja vrednota, 1999. i 2008. ukazuju kako postmodernizacijski okvir u Hrvatskoj donosi promjene u percepciji važnosti braka i obitelji, no one su u hrvatskom društvu manje izražene nego u zapadnim društvima (Balaban i dr. 2010, 597; Nikodem i dr. 2010, 625). Državama koje su prošle ekonomsku i društvenu tranziciju svojstvena je pojava oživljavanja tradicionalističkoga vrijednosnog sustava koji prednost daje kolektivitetu nad pojedincima (Gvozdanović i Kovačić 2020, 207; Goja 2000, 157). Stoga su promjene u pogledu percepcije obitelji i braka u Hrvatskoj postupnije i umjerenije. Tomu u prilog svjedoči podatak kako se 2023. godine 26,1 % djece rodilo izvan braka (DZS 2024). Usporedbe radi, u Češkoj i Slovačkoj, državama s kojima Hrvatska dijeli slično povijesno, društveno i ekonomsko naslijeđe, taj je udio 2020. godine bio veći od 40 % (Komušanac 2023, 417).

Izjednačavanje prosječne dobi sklapanja prvoga braka nevjeste (29,7 godina) i prosječne dobi majke pri rađanja prvoga djeteta (29,7 godina) 2023. godine (DZS 2024), ukazuje da skorašnje ostvarivanje roditeljstva parove potiče na stupanje u brak. Brak predstavlja važan vrijednosni i društveno-normativni okvir za 63 % studenata koji bi voljeli biti u braku (430 ispitanika), dok bi njih 20,79 % (142 ispitanika) voljelo biti u braku, ali im to nije presudno (Tablica 2). Ukupno je 12,74 % (87 ispitanika) označilo da im brak nije bitan, a 3,51 % (24 ispitanika) nije razmišljalo o tome.

Tablica 2. Stavovi studenata prema braku

voljela bih/volio bih biti u braku	430	62,96 %
voljela bih/volio bih biti u braku, ali mi to nije presudno	142	20,79 %
nije mi bitno hoću li biti u braku	87	12,74 %
nisam razmišljala/nisam razmišljao o tome	24	3,51 %
UKUPNO	683	100,00%

Udio studenata kojima brak ne predstavlja važan društveni segment ukazuje da i u Hrvatskoj dolazi do postupnoga usvajanja modernih obiteljskih obrazaca, tj. pluralizacije i jačanja novih izvanbračnih životnih zajednica

(Wertheimer-Baletić 2016, 42). Unatoč dominantno pozitivnoj percepciji braka iz studentske perspektive i generalno visokom udjelu opće populacije koji smatra da brak nije zastarjela institucija (EVS, 2008), u Hrvatskoj je evidentan porast broja osoba starijih od 35 godina koje nisu u braku niti životnim zajednicama (Šimunović 2015, 733). Prema Popisu 2021. godine u Hrvatskoj je evidentirano 985.822 neoženjenih muškaraca i neudanih žena starijih od 35 godina, što je činilo 29,70 % ukupnoga stanovništva starijega od 15 godina u Hrvatskoj (DZS 2022). Iako ne mora biti indikativan podatak, od ukupnoga broja studenata koji su sudjelovali u istraživanju, veći je udio onih koji trenutno nemaju partnera (51,83 %) naspram oni koji su u partnerskoj vezi (48,17 %). Najviše studenata, njih 50,81 %, potječe iz obitelji s dvoje djece (jedan brat/sestra), a 23,13 % iz obitelji s troje djece (dvoje braće/sestara). Studenti jedinci čine 11,86 % uzorka, dok je najmanje onih koji imaju više od troje braće/sestara (4,69 %). Veličina obitelji iz kojih dolaze sudionici istraživanja u skladu je s općim trendom dominacije obitelji s jednim djetetom (52,51 % svih obitelji s djecom) ili dvoje djece (35,02 % svih obitelji s djecom) (DZS 2022).

Modernizacija, individualizam i jačanje sekularizacije glavni su čimbenici promjene obiteljske strukture Hrvatske, prije svega u tipu i veličini obitelji (Akrap i Živić 2001, 646; Živić 2003, 65; Majstorić 2019, 34). Empirijska istraživanja dokazuju kako iskustva odrastanja u brojnijim obiteljima uglavnom utječu pozitivno na percepciju prema obitelji kao instituciji i veličini obitelji (Mönkediek i Bras 2017, 34; Bachrach i Morgan 2013, 469), a ta će se hipoteza testirati u okviru razmatranja fertilitetnih namjera studenata u idućem poglavlju.

4. Religioznost, obiteljska iskustva i fertilitetne namjere studentske populacije

Religioznost uključuje »oblike vjerovanja, mišljenja, osjećaja i tendencija reagiranja usmjerenih prema natprirodnim i svetim, koji se manifestiraju u ponašanju vjernika« (Marinović Jerolimov 2005, 292). Odnos između religioznosti i oblikovanja obiteljskih preferencija i fertilitetnih namjera najčešće je pozitivan (Guetto i dr. 2015, 168; Hayford i Morgan 2008, 1173; Frejka i Westoff 2008, 13; McGregor i McKee 2016, 618). Navedeni autori ističu kako trenutna religioznost pojedinca i njegova izloženost religijskim aktivnostima tijekom djetinjstva utječu na usvajanje tradicionalnijih stavova o obitelji i djeci. Najčešće se, kao pokazatelj religioznosti i vjerske prakse uzima učestalost pohađanja mise, tj. odlazaka u crkvu (Buber-Ennsner i Berghammer 2021, 2;

Philipov i Berghammer 2007, 273) te ostale dimenzije religioznosti, kao što su primjerice molitvene navike i katoličko obrazovanje (Brañas-Garza i Neuman 2006, 3).

Vežano uz religijsko opredjeljenje, 84,92 % ispitanika konfesionalno se identificiralo (najviše katolicima, 72,77 %), 11,57 % izjasnilo se ateistima, dok 3,51 % nije željelo odgovoriti na to pitanje. Religioznost kod studenata istražena je postavljanjem pitanja o učestalosti odlaska u crkvu. Ne računajući odlaske u crkvu zbog obreda krštenja, vjenčanja i sprovoda, 37,48 % studenata rijetko ili nikada odlazi na misu, 25,48 % otprilike jednom tjedno, 25,33 % nekoliko puta godišnje, a 11,71 % nekoliko puta mjesečno (manje od četiri puta) (Tablica 3).

Tablica 3. Učestalost* odlazaka u crkvu među studentskom populacijom

rijetko ili nikada	256	37,48 %
otprilike jednom tjedno	174	25,48 %
nekoliko puta godišnje (vjerski blagdani)	173	25,33 %
nekoliko puta mjesečno	80	11,71 %
UKUPNO	683	100,00 %

* isključujući odlaske zbog obreda krštenja, vjenčanja i sprovoda

»Udaljavanje vjernika od Crkve kao institucije u vjerovanju i praktičnom životu te pojačani pluralizam vjerskih i moralnih shvaćanja novi su trendovi religioznosti« (Valković 1998, 465-466). Pritom »praktičnim vjernicima definiramo one kojima je vjera jako važna i koji često, barem jednom tjedno odlaze na misu, dok nominalnim vjernicima smatramo one koji se identificiraju katolicima, ali kojima vjera nema značajno mjesto, a u crkvu odlaze uglavnom rijetko, uglavnom na blagdane« (Črpić i Kušar 1998, 555-556).

Najveći udio studenata, (31,04 %) ne smatra se ni nominalnim ni praktičnim vjernikom nego religioznom osobom koja pokušava živjeti prema kršćanskom nauku i kojima je vjera bitan segment svakodnevnoga života, ali to nužno ne vežu uz odlazak na misu. S druge strane, praktičnih vjernika je 26,79 %, nominalnih 19,62 %, dok se 22,55 % studenata obuhvaćenih istraživanjem ne smatra uopće vjernikom (Tablica 4). Nastala razlika između udjela onih koji se nisu konfesionalno identificirali (11,57 %) i udjela onih koji se ne smatraju vjernicima (22,55 %) može se objasniti činjenicom da nečija religijska pripadnost ne mora rezultirati praktičnom vjerom u vrijednosti koje proklamira pojedino religijsko učenje.

Tablica 4. *Stavovi studenata o osobnoj religioznosti*

smatram se religioznom osobom (vjera mi je bitna, pokušavam živjeti prema kršćanskom nauku u svakodnevnom životu što ne vežem nužno uz odlazak na misu)	212	31,04 %
praktičan sam vjernik (često idem na misu, sudjelujem u sakramentima i u životu župne zajednice)	183	26,79 %
ne smatram se vjernikom	154	22,55 %
nominalan sam vjernik (izjašnjavam se vjernikom zbog običaja i kulture; ne sudjelujem u djelovanju župne zajednice; rijetko idem na misu)	134	19,62 %
UKUPNO	683	100,00 %

Može se zaključiti kako je za nešto više od 57% studenata (religiozne osobe i praktični vjernici) vjera bitan segment svakodnevne, s time da prva skupina, za razliku od druge, vjersku praksu ne poistovjećuju s odlaskom na misu. Ovi su rezultati u skladu s trendovima religioznosti u Hrvatskoj koja je, unatoč blagom padu konfesionalne identifikacije, relativno stabilna i visoka (Črpić i Zrinščak 2010, 3). Prema podacima Državnoga zavoda za statistiku (2022) Hrvatska ima visok udio religijsko opredijeljenih osoba (91,43%), iako je u posljednjih dvadesetak godina dvostruko porastao udio ateista i osoba koje se ne smatraju vjernicima: njihov je udio 2021. iznosio 4,71%.

Kako bismo analizirali mogući utjecaj obiteljske pozadine i religioznosti na fertilitetne namjere, ispitanicima je postavljeno pitanje o željenom broju djece (Tablica 5). Analizirano na razini općega uzorka najviše studenata voljelo bi imati dvoje (38,07%) ili troje djece (30,75%). Jedno dijete željelo bi imati ukupno 7,03% studenata, četvero djece 6,44%, a petero i više djece 4,98%. Indikativan je (i pomalo zabrinjavajući) podatak kako 12,74% studenata ne želi uopće imati djecu. Tzv. socijalni sterilitet ili dobrovoljno nesudjelovanje osoba ili parova u reprodukciji, predstavlja velik društveni izazov i problem (Matković 2008, 269). Iako istraživanje nije obuhvatilo razloge takvih odluka, može

Tablica 5. *Stavovi studenata o željenom broju djece (fertilitetne namjere)*

dvoje djece	260	38,07 %
troje djece	210	30,75 %
ne želim imati djecu	87	12,74 %
jedno dijete	48	7,03 %
četvero djece	44	6,44 %
petero i više djece	34	4,98 %
UKUPNO	683	100,00 %

se pretpostaviti da je riječ o ekonomskim, društvenim i individualnim faktorima ili njihovoj kombinaciji. Uspoređujući socijalni sterilitet kod studentske populacije iz njihove trenutne perspektive, uočeno je da je ta pojava učestalija kod studenata koji se nisu vjerski identificirali. Tako svaki treći student koji nije vjernik ne želi uopće imati djecu, dok se ta pojava kod religijski (vjerski) opredijeljenih studenata uočavana kod svakoga dvanaestoga.

S druge strane kod studenata koji žele djecu (596 ili 87,26 % uzorka) razlike u željenom broju djece između religijski opredijeljenih i neopredijeljenih (konfesionalno izjašnjenih i neizjašnjenih) su zanemarive pa tako pripadnici objiju skupina prosječno najviše žele dvoje djece, s time da među studentima koji se ne smatraju vjernici nije evidentiran ni jedan primjer želje za imanjem četvero i više djece. Uspoređujući željeni broj djece i religioznost među studentima, dolazimo do zanimljivih zaključaka. Među studentima koji su se izjasnili religioznim osobama i praktičnim vjernicima (395 ukupno, tj. 57,87 % uzorka) vidljivo je odstupanje u odnosu na opći preferencijski obrazac od dvoje djece i dominacija želje o imanju najmanje troje djece (38,23 %). Obrazac fertilitetnih namjera kod nominalnih vjernika ne razlikuje se od općega stava studentske populacije o željenom broju djece.

Nadalje, sklonost imanju većega broja djece razvijaju studenti koji potječu iz većih obitelji. Naprimjer, studenti koji imaju više od troje braće i sestara voljeli bi imati troje ili više djece, studenti koji imaju jednoga brata ili sestru bi željeli dvoje ili troje djece, dok oni koji imaju dvoje braće/sestara žele imati dvoje ili troje djece. Zaključno, razmišljajući o svojim fertilitetnim namjerama, studenti se oslanjaju na vlastita iskustva odrastanja te žele uglavnom ostvariti ili podjednak ili veći broj djece nego što imaju njihovi roditelji.

Rezultati ovoga dijela istraživanja u skladu su s dosadašnjim empirijskim nalazima koji pokazuju da religiozniji vršnjaci namjeravaju imati veći broj djece u odnosu na nominalne vjernike i osobe bez religijske pripadnosti (Buber-Ennser i Berghammer 2021, 13). Može se zaključiti kako religioznost, odnosno intenzitet vjerskih uvjerenja, može biti važan prediktor obiteljskih preferencija i fertilitetnih namjera kao i iskustva vlastita odrastanja u brojnijim obiteljima.

5. Čimbenici mogućega fertilitetnog raskoraka

Fertilitetni raskorak definira se kao razlika između željenoga i ostvarenoga broja djece, uzrokovana najčešće ekonomskim i društvenim faktorima (Philipov 2009, 357; Coleman 1996, 11; Goldstein i dr. 2003, 490). Razinu fertiliteta u Hrvatskoj uvjetuju vrlo slični faktori kao i u ostalim europskim društvima,

prije svega odgoda rađanja, promjene na tržištu rada te promjene u vrijednosnom sustavu (Čipin i Međimurec 2017, 5). Prosječna dob za sklapanje prvoga braka povećava se za oba spola pa je tako 2023. godine prosječna starost nevjeste iznosila 29,7 godina, a ženika 32,0 godina, a žene svoje prvo dijete prosječno rađaju s 29,7 godina (DZS 2024). Što je odgoda rađanja u populaciji intenzivnija, vjerojatnost za rađanje svakoga idućega djeteta po paritetu (redu rađanja) je manja.

Mladi odgađaju odluku o ulasku u brak i imanju djece dok ne završe školovanje, pronađu adekvatan posao i steknu željenu poziciju na tržištu rada (Čipin i Strmota 2014, 67). Studenti su u ovom istraživanju potvrdili navedeni zaključak. Najviše studenata smatra kako je idealno vrijeme za roditeljstvo nakon zaposlenja i rješavanja stambenoga pitanja (36,16 %), a 28,70 % nakon izgradnje karijere i stjecanja određene materijalne (financijske) sigurnosti.

S time povezano, slični su zaključci vezani uz percepciju mogućih prepreka ostvarenju njihovih fertilitetnih namjera (Tablica 6). Na pitanje koja bi mogla biti prva okolnost zbog koje ne bi ostvarili željeni broj djece, studenti u visokom udjelu označavaju trenutnu ekonomsku situaciju (51,68 %), gotovo podjednako stambenu ovisnost o roditeljima (14,06 %) te nemogućnost usklađivanja obiteljskoga i poslovnoga života (12,01), tj. isključivo ekonomske faktore. Drugom mogućom preprekom studenti najviše smatraju rješavanje stambenoga pitanja (27,82 %) te političko-društvenu situaciju u Hrvatskoj (21,67 %). Neučinkovitost i podijeljenost društva, korupcija, nepotizam i sl., koji djeluju kao česti motivi recentnoga iseljavanja iz Hrvatske (Jurić 2017, 356; Komušanac 2024, 107), mogli bi djelovati i na razinu ostvarenoga fertiliteta u Hrvatskoj.

Tablica 6. Čimbenici mogućih razlika između željenoga i ostvarenoga broja djece

	Preprieka reda značenja	
	1.	2.
ekonomska situacija u Hrvatskoj (nemogućnost pronalaska posla u struci, niske plaće...)	51,68 %	19,62 %
globalni (vanjski) utjecaji (ekonomske krize, ratovi, imigracija i sl.)	7,03 %	10,10 %
neadekvatni i nedovoljni poticaji za obitelj, roditeljstvo i djecu u Hrvatskoj	3,66 %	9,96 %
nemogućnost usklađivanja obiteljskoga i poslovnoga života i spolna neravnopravnost	11,57 %	10,83 %
političko-društvena situacija u Hrvatskoj (neuređenost društva, podijeljenost, korupcija...)	12,01 %	21,67 %
poteškoće s rješavanjem stambenoga pitanja (stambena ovisnost o roditeljima)	14,06 %	27,82 %

Analizirajući zastupljenost svih odgovora (prepreka 1 i prepreka 2), možemo reći kako će trenutna ekonomska situacija i nemogućnost rješavanja stambenoga pitanja biti važne odrednice fertiliteta studentske populacije, dok bi postojeće demografske mjere te globalni utjecaji (ekonomske krize, ratovi i imigracija) mogli, iz studentske perspektive, imati najmanji utjecaj na ostvarivanje njihovih fertilitetnih namjera. Odgovori studenata upućuju na nužnost usvajanja ekonomskih i stambenih populacijskih mehanizama kako bi mladi odluku o roditeljstvu donosili lakše te kako bi institucionalni okvir za obitelji s djecom bio poticajni.

Na fertilitetne namjere utječe, osim općih ekonomskih i društvenih faktora, i visina troškova roditeljstva (Čipin i Međimurec 2017, 5). U okviru ekonomskih teorija fertiliteta, Becker (1974, 329) ističe kako troškovi brige i skrbi o djeci čine sastavni element fertilitetnih odluka. Viši izravni troškovi roditeljstva, npr. za svakodnevni život, zdravstvenu zaštitu, obrazovanje, osobni razvoj itd., češće rezultiraju odlukom o imanju manjega broja djece. Na pitanje kojoj su hipotetskoj situaciji skloniji, gotovo dvije trećine studenata izabralo bi opciju imanja manjega broja djece (jednoga ili dva), kojem/kojima bi pružili više mogućnosti od standardnih, npr. pohađanje boljih škola/fakulteta, češća obiteljska putovanja, učenje stranih jezika, više izvanškolskih aktivnosti i slično. S druge strane, jedna četvrtina studenata sklonija je imanju troje i više djece, uz uvjet da mogu osigurati osnovne uvjete za njihov pristojan život, bez luksuza.

Te stavove možemo pripisati djelovanju ekonomskih faktora, odnosno visokim troškovima života u Hrvatskoj zbog kojih rastu i troškovi roditeljstva. S obzirom na hipotetski postavljen okvir, treba naglasiti da kvantitativno-kvalitativan odnos ne predstavlja studentske namjere i želje, nego je riječ o objektivnim okolnostima zbog kojih bi mogla nastati odstupanja od inicijalnih fertilitetnih planova. U novijoj ekonomiji plodnosti veliku ulogu ima i ravnopravnost spolova, na način da ravnomjernija raspodjela kućanskih poslova i poslova oko odgoja i brige o djeci u razvijenim državama vodi većim stopama plodnosti (Doepke i dr. 2022, 14). Studenti smatraju da u Hrvatskoj ta podjela nije ravnomjerna, no slažu se s time da su primjetni određeni pomaci i poboljšanja (58,71 %). Postojanje međusobnoga razumijevanja, partnerskoga oslonca i uzajamne pomoći djeluje pozitivno na odluku o roditeljstvu. Stavovi studenata prema braku, obitelji i djeci generalno su pozitivni, iako između fertilitetnih namjera i njihove realizacije stoji niz čimbenika. Ekonomske i društvene prilike u Hrvatskoj mogu potaknuti mlade na iseljavanje i smanjivanje fertilitetnoga potencijala domicilne po-

pulacije. Većina studenta nema namjeru odseliti iz Hrvatske (51,98 %), no taj bi se stav potencijalno mogao mijenjati s odmakom životne dobi i zasnivanjem obitelji (Tablica 7).

Tablica 7. Studentski stavovi o namjeri iseljavanja iz Hrvatske nakon završetka studija

a) trenutna perspektiva (pojedinac)

ne, nemam namjeru	355	51,98 %
ne znam	252	36,90 %
da, imam namjeru	76	11,13 %
UKUPNO	683	100,00 %

b) hipotetska perspektiva (obitelj)

da, zašto ne, ako bi se pružile dobre mogućnosti za cijelu obitelj spremna sam/spreman sam odseliti iz Hrvatske	331	48,46 %
ne znam	183	26,79 %
ne, nikad ne bih sa svojom obitelji napustila Hrvatsku	134	19,62 %
podržala bih možda opciju da jedan supružnik privremeno odseli iz Hrvatske, no ne i cijela obitelj	35	5,12 %
UKUPNO	683	100,00 %

Naime, gotova polovica studenata (48,46 %) ne isključuje hipotetsku mogućnost iseljavanja ako bi to pružilo bolje mogućnosti za njihovu buduću obitelj (Tablica 7). Također, udio onih koji trenutno nisu sigurni u vezi iseljavanja s obitelji (19,62 %) mogao bi biti i veći u realnim životnim situacijama. S obzirom na to da je razmatranje fertiliteta izrazito složena pojava jer ovisi o institucionalnim (vanjskim) i individualnim (unutarnjim) čimbenicima, potrebno je adekvatnim državnim mehanizmima kontinuirano raditi na stvaranju pozitivnijega društvenog ozračja u kojem su obitelj i djeca temeljne vrednote hrvatskoga društva.

Zaključak

Obiteljska struktura Hrvatske doživljava značajne promjene posljednja tri desetljeća, primarno u veličini i tipu obitelji, kao posljedicu modernizacije, porasta individualizma i jačanja sekularizacije. Unatoč tomu, niz europskih komparativnih i nacionalnih istraživanja ukazuje kako su obitelj i brak poželjne i visokorangirane vrednote u hrvatskom društvu. Stavovi o obitelji, braku i djeci među studentskom populacijom u Hrvatskoj uglavnom su tradicionalni.

Obitelj predstavlja najvažniju životnu vrednotu za ukupno 58,71 % ispitanika. Brak predstavlja bitan društveno-normativni okvir za 63 % studenata koji bi voljeli biti u braku, dok bi njih 20,79 % voljelo biti u braku, ali im to nije presudno. Najviše studenata željelo bi imati dvoje (38,07 %) ili troje djece (30,75 %), a zabrinjava podatak da čak 12,74 % uopće ne želi imati djecu. Religiozniji studenti namjeravaju imati veći broj djece od svojih nereligioznih vršnjaka, dok je pojava socijalnoga steriliteta učestalija među studentima koji nisu vjernici. Studenti žele uglavnom imati ili podjednak ili veći broj djece nego što imaju njihovi roditelji, što potvrđuje kako je i obiteljska pozadina važan prediktor obiteljskih preferencija.

Kao čimbenike mogućega fertilitetnog raskoraka (razlika između željenoga i ostvarenoga broja djece) studenti najčešće navode trenutnu ekonomsku situaciju (51,68 %) i stambenu ovisnost o roditeljima (14,06 %). Osim ekonomskih faktora, studenti objektivnu prijetnju vide i u postojećem političko-društvenom okviru, koji je opterećen lošim upravljanjem državom, korupcijom, nepotizmom i slično. Većina studenata smatra se religioznim osobama koje žive prema kršćanskom socijalnom nauku Crkve (57,87 %), no svoju religioznost ne vežu nužno uz vjersku praksu, tj. odlazak na misu, a visok je udio i onih koji se ne smatraju vjernicima. Rezultati istraživanja pokazuju pozitivan odnos između trenutne razine religioznosti, obiteljske pozadine i fertilitetnih namjera studentske populacije u Hrvatskoj, što izdvajamo kao temeljni istraživački doprinos. Osim toga, istraživanje daje uvid u razinu religioznosti te u sustav vrijednosti i uvjerenja (životnih i društvenih) koji dominira među studentima. Istraživanjem su, iz trenutne studentske perspektive, identificirani i mogući uzroci neostvarivanja fertilitetnih namjera.

Unatoč prevalenciji tradicionalnih vrijednosti u studentskoj populaciji i pozitivnim stavovima prema važnosti obitelji, braka i djece, više se pažnje treba posvetiti otklanjanju objektivnih poteškoća koje bi mogle rezultirati razlikama između očekivanoga i ostvarenoga broja djece. Stoga bi iduća istraživanja vezana uz tu problematiku mogla biti usmjerena na proučavanje uzorka fertilitetnoga raskoraka u Hrvatskoj kod opće populacije te objašnjavanje razlika u fertilitetnim namjerama kod studentske populacije u reproduktivnoj dobi (npr. spolne, dobne, obrazovne, ekonomske i sl.), što ovo istraživanje ne uključuje. Analiziranje prediktora očekivanoga demoreproduktivnog ponašanja među mladom populacijom ključno je za kreiranje javnih politika povezanih s mladima i mladim obiteljima, a ovo istraživanje pridonosi boljem razumijevanju fertilitetnih namjera studenata s obzirom na religioznost i obiteljsku pozadinu.

Popis literature

- Ajzen, Icek. 1991. The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 50/2: 179-211.
- Ajzen, Icek i Jane Klobas. 2013. Fertility intentions: An approach based on the theory of planned behavior. *Demographic Research* 29/8: 203-232.
- Akrap, Anđelko i Dražen Živić. 2001. Demografske odrednice i obilježja obiteljske strukture stanovništva Hrvatske. *Društvena istraživanja* 10/4-5: 54-55.
- Althaus, Fabrice. 1992. Differences in fertility of Catholics and Protestants are related to timing and prevalence of marriage. *Family Planning Perspectives* 24/5: 234-235.
- Anderson, Barbara A. 1986. Regional and cultural factors in the decline of marital fertility in Europe. U: Coale Ansley J. i Susan Cotts Watkins (ur.), *The Decline of Fertility in Europe*, 293-313. Princeton: Princeton University Press.
- Aračić, Pero, Josip Baloban i Krunoslav Nikodem. 2019. Važnost braka i obitelji u hrvatskom društvu od 1999. do 2017. godine. *Bogoslovska smotra* 89/2: 331-353.
- Bachrach, Christine A. i S. Philip Morgan. 2013. A Cognitive-Social Model of Fertility Intentions. *Population and Development Review* 39/3: 459-485.
- Baloban, Josip, Josip Šimunović i Krunoslav Nikodem. 2010. Bitne vrednote za uspješan brak u Hrvatskoj (EVS-2008) – saznanja i poticaji za djelovanje. *Bogoslovska smotra* 80/2: 597-622.
- Baloban, Josip, Krunoslav Nikodem i Danijel Crnić. 2014. Analiza stavova o braku i obitelji u Hrvatskoj i u Europi. U: Josip Baloban, Krunoslav Nikodem i Siniša Zrinščak (ur.), *Vrednote u Hrvatskoj i u Europi. Komparativna analiza*, 93-125. Zagreb: Kršćanska sadašnjost i Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Bartolac, Andreja. 2013. Stavovi studenata o kohabitaciji i braku. *Socijalna ekologija* 22/2:107-131.
- Becker, Gary S. 1974. A Theory of Marriage. U: Shultz Theodore W. (ur.), *Economics of the Family: Marriage, Children, and Human Capital*, 299-351. Chicago: University of Chicago Press.
- Boneta, Željko i Marko Mrakovčić. 2021. Studentski stavovi o braku, kohabitaciji i tranziciji u brak. *Revija za socijalnu politiku* 28/2: 205-224.
- Brajša-Žganec, Andreja. 2023. Brak i obitelji u Hrvatskoj u demografskom kontekstu. U: Stjepan Baloban, Gordan Črpić, Dubravka Petrović Štefanec i dr. (ur.), *Demografija, iseljavanje, migracije*, 137-150. Zagreb: Centar za promicanje socijalnog nauka crkve Hrvatske biskupske konferencije i Kršćanska sadašnjost.
- Brañas-Garza, Pablo i Shoshana Neuman. 2006. Is Fertility Related to Religiosity? Evidence from Spain. *IZA Discussion Paper Series* 2192: 1-39.
- Buber-Ennsner, Isabella i Carline Berghammer. 2021. Religiosity and the realization of fertility intentions: A comparative study of eight European countries. *Population, space and place* 27/6: 1-25.
- Caldwell, John C. i Pat Caldwell. 1987. The cultural context of high fertility in sub-Saharan Africa. *Population and Development Review* 13: 409-437.
- Coleman, David. 1996. The Road to Low Fertility. *Ageing Horizons* 7: 7-15.
- Čipin, Ivan i Petra Međimurec. 2017. Fertilitet i obiteljska politika u Hrvatskoj. *Političke analize* 7/31: 3-9.

- Čipin, Ivan i Strmota, Marin. 2014. Druga demografska tranzicija u Hrvatskoj. U: Akrap, Anđelko, Ivan Čipin i Marin Strmota (ur.), *Demografija u Hrvatskoj*, 65-81. Zagreb: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Črpić, Gordan i Stjepan Kušar. 1998. Neki aspekti religioznosti u Hrvatskoj. *Bogoslovska smotra* 68/4: 513-563.
- Črpić, Gordan i Siniša Zrinščak. 2010. Dinamičnost u stabilnosti. Religioznost u Hrvatskoj 1999. i 2008. godine. *Društvena istraživanja* 19(1-2)/105-106: 3-27.
- Doepke, Matthias, Anne Hannusch, Fabian Kindermann i Michèle Tertilt. 2022. The Economics of Fertility: A New Era (22. V. 2021.). *CEPR Discussion Paper* 17212. U: <https://ssrn.com/abstract=4121387> (pristupljeno: 10. XII. 2024.).
- DZS = Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. 2024. Prirodno kretanje stanovništva u Republici Hrvatskoj u 2023. Statistička izvješća 1730. (6. II. 2025). U: https://podaci.dzs.hr/media/gcod513m/si-1730_prirodno-kretanje-stanovni%C5%A1tva-u-2023.pdf (pristupljeno 7. II. 2025.).
- DZS = Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. 2022. Popis stanovništva, kućanstava i stanova. Konačni rezultati. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (10. XII. 2024). U: <https://dzs.gov.hr/vijesti/objavljeni-konacni-rezultati-popisa-2021/1270> (pristupljeno 10. XII. 2024.).
- EUROSTAT. 2024. Fertility Statistics. Total Fertility Rate (7. XII. 2024). U: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00199/default/table?lang=en> (pristupljeno 7. II. 2025.).
- Frejka, Tomas i Charles Westoff. 2006. Religion, Religiousness and Fertility in the U.S. and in Europe. *MPIDR Working Papers WP-2006-013*, Max Planck Institute for Demographic Research. Rostock.
- Gawande, Sunil. 2024. A Study of Perspectives on Marriage Among College Students with Reference to Gender, Family and their Category. *Education and Society* 48/1: 60-67.
- Goldstein, Joshua R., Wolfgang Lutz i Maria Rita Testa. 2003. The Emergence of Sub-Replacement Family Size Ideals in Europe. *Population Research and Policy Review* 22/5: 479-496.
- Götmark, Frank i Malte Andersson. 2020. Human fertility in relation to education, economy, religion, contraception, and family planning programs. *BMC Public* 20. U: <https://doi.org/10.1186/s12889-020-8331-7>.
- Goja, Jadranka. 2000. Neki aspekti religioznosti hrvatske mladeži 1986. i 1999. godine. *Politička misao* 37/1: 148-160.
- Guetto, Raffaele, Ruud Luijkx i Stefani Scherer. 2015. Religiosity, gender attitudes and women's labour market participation and fertility decisions in Europe. *Acta Sociologica* 58/2:155-172.
- Gvozdanović, Anja i Marko Kovačić. 2020. Devedesete s odgođenim djelovanjem. Jačanje tradicionalističkih vrijednosti među mladima u Hrvatskoj. U: Obad Orlanda i Petar Bagarić (ur.), *Devedesete. Kratki rezovi*, 227-268. Zagreb: Nova etnografija. Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Hayford, Sarah R. i S. Philip Morgan. 2008. Religiosity and Fertility in the United States: The Role of Fertility Intentions. *Social Forces* 86/3: 1163-1188.

- Jurić, Tado. 2017. Suvremeno iseljavanje Hrvata u Njemačku. Karakteristike i motivi. *Migracijske i etničke teme* 33/3: 337-371.
- Kaufman, Gayle, Shuo Meng, Keya Zhou i D'Lane Compton. 2024. For the Children: Attitudes Toward Marriage and Divorce in the United States (18. XI. 2024.). *The Sociological Quarterly*, 1-20. <https://doi.org/10.1080/00380253.2024.2427678>.
- Kolk, Martin i Jan Saarela. 2024. Religion and Fertility: A Longitudinal Register Study Examining Differences by Sex, Parity, Partner's Religion, and Religious Conversion in Finland. *European Journal of Population* 40/9. <https://doi.org/10.1007/s10680-023-09693-0>.
- Komušanac, Monika. 2023. Komparativna analiza tranzicijskih demografskih procesa Ukrajine i Hrvatske i recentni izbjeglički valovi. *Društvena istraživanja* 32/3: 407-425.
- Komušanac, Monika. 2024. Karakteristike tržišta rada u Hrvatskoj i suvremene vanjske migracije. *Stanovništvo* 62/1: 103-126.
- Lesthaeghe, Ron. 1983. A century of demographic and cultural change in Western Europe: An exploration of underlying dimensions. *Population and Development Review* 9/3: 411-435.
- Lesthaeghe, Ron. 2010. The unfolding story of the second demographic transition. *Population and Development Review* 36/2: 211-251.
- Lesthaeghe, Ron. 2014. The second demographic transition: A concise overview of its development. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 111/51: 18112-18115.
- Majstorić, Ivan. 2019. Demogeografski aspekt promjene obitelji i braka u Hrvatskoj. *Geografski horizont* 65/2: 17-36.
- Marinović Jerolimov, Dinka. 2005. Društvene i religijske promjene u Hrvatskoj. Teorijsko-hipotetski okvir istraživanja. *Sociologija sela* 43/2 (168): 289-302.
- Marinović Jerolimov, Dinka i Branko Ančić. 2014. Religioznost i stavovi prema seksualnosti i braku odrasle populacije u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja* 23/1: 111-132.
- Matković, Teo. 2008. Socijalni sterilitet u Hrvatskoj - zašto smo neoženjeni i neudane? Prikaz knjige, autori Akrap Anđelko, Ivan Čipin i Marin Strmota. *Revija za socijalnu politiku* 15/2: 269-271.
- McGregor, Patrik i Patricia McKee. 2016. Religion and Fertility in Contemporary Northern Ireland. *European Journal of Population* 32/4: 599-622.
- McQuillan, Kevin. 2004. When Does Religion Influence Fertility? *Population and Development Review* 30/1: 25-56.
- Mills, Melinda, Letizia Mencarini, Maria Letizia Tanturri i Katia Begall. 2008. Gender Equity and Fertility Intentions in Italy and the Netherlands. *Demographic Research* 18/1: 1-26.
- Mönkediek, Bastian i Hilde Bras. 2017. Family Systems and Fertility Intentions: Exploring the Pathways of Influence. *European Journal of Population* 34/1: 33-57.
- Nikodem, Krunoslav, Pero Aračić i Ivo Džinić. 2010. Važnost braka i obitelji u hrvatskom društvu. Analiza osnovnih pokazatelja u razdoblju od 1999. do 2008. godine. *Bogoslovska smotra* 80/2: 623 -642

- Peri-Rotem, Nitzan. 2016. Religion and Fertility in Western Europe: Trends Across Cohorts in Britain, France and the Netherlands. *European Journal of Population* 32/2: 231-265.
- Petrović, Jasmina i Dragana Zaharijevski, D. S. 2015. Percepcija braka, porodice i roditeljstva studentske omladine u svjetlu religijske identifikacije i verske tolerancije komparativna perspektiva. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini* 45/3: 3-26.
- Philipov, Dimiter. 2009. Fertility intentions and outcomes: The role of policies to close the gap. *European Journal of Population* 25/4, 355-361.
- Philipov Dimiter i Caroline Berghammer. 2007. Religion and fertility ideals, intentions and behaviour: A comparative study of European countries. *Vienna Yearbook of Population Research* 5/1: 271-305.
- Reić-Ercegovac, Ina i Goran Kardum. 2012. Stavovi prema braku i motivacija za roditeljstvom kod studenata. *Počeci. Časopis bogoslova Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja* 10/1: 60-63.
- Sonkaya, Zehra Incedal i Nursel Üstündağ Öcal. 2024. Young people's attitudes toward marriage, gender roles, and related factors. *BMC Public Health* 24/1, 3347.
- Šimunović, Josip. 2015. Mijenjaju li se bitne vrednote za brak u Hrvatskoj i Europi? *Bogoslovska smotra* 85/3: 727-758.
- Thornton, Arland, Georgina Binstock, Kathryn M Yount, Mohammad Jalal Abbasi-Shavazi, Dirgha Ghimire i Yu Xie. 2012. International Fertility Change: New Data and Insights from the Developmental Idealism Framework. *Demography* 49/2: 677-698. <https://doi.org/10.1007/s13524-012-0097-9>.
- Valković, Marijan. 1998. Vjera i moral u Hrvatskoj. Djelomično izvješće. *Bogoslovska smotra* 68/4: 461-700.
- Wertheimer-Baletić, Alica. 2004. Depopulacija i starenje stanovništva – temeljni demografski procesi u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja* 13/4-5: 72-73.
- Wertheimer-Baletić, Alica. 2016. Demografski tranzicijski procesi – kontinuitet ili diskontinuitet. *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Razred za društvene znanosti* 525/51: 7-63.
- Zaidi, Batool i S. Philip Morgan. 2017. The Second Demographic Transition Theory: A Review and Appraisal. *Annual Review of Sociology* 43/1: 473-492.
- Živić, Dražen. 2003. Demografski okvir i razvoj obiteljske strukture stanovništva Hrvatske 1971. – 2001. *Revija za sociologiju* 34/1-2: 57-73.